

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԴՐՈՒՄՏՃԱՌ

Մասնագիտական գործունեության իրականացման դրդապատճառների և անվտանգության խնդրի փոխկապակցվածությանը հատկացվում է մեծ ուշադրություն, քանի որ վերջիններս ոչ միայն հանդիսանում են մասնագիտական գործունեության ծավալման հիմք, այլև տվյալ գործունեության կառուցվածքային բաղադրիչների կապող օղակ:

Սույն աշխատանքի շրջանակներում փորձ է արվել ներկայացնել մասնագիտական գործունեության և ընդհանրապես աշխատանքային գործունեության ծավալման դրդապատճառային հիմքն ու վտանգների դերը, որոնք ձևավորվում են պատճառահետևանքային կապերի ստեղծման միջոցով՝ անգիտակցաբար կամ հանդիսանում են մարդու կողմից գիտակցաբար ստեղծվող իրավիճակներ:

Հոդվածում ներկայացված է հիմնախնդրի շրջանակներում իրականացված մեր ուսումնասիրությունը, որի նպատակն է պարզաբանել հոգեբանական անվտանգության դերը անձի մասնագիտական գործունեության դրդապատճառային համակարգում:

Այդ նպատակին հասնելու համար առաջադրել և լուծել ենք հետևյալ խնդիրները.

1. տեսական աղբյուրների ուսումնասիրությունների միջոցով նկարագրել հոգեբանական անվտանգության առանձնահատկությունները և դրանց կապը անձի մասնագիտական գործունեության հետ;
2. ընդգծել մասնագիտական գործունեության մեջ անձի վրա ազդող վտանգները;
3. ներկայացնել մասնագիտական գործունեության ծավալման դրդապատճառային համակարգի կապը հոգեբանական անվտանգության հետ:

Հետազոտության համար մեթոդաբանական հիմք ենք ընտրել գիտակցության և գործունեության միասնության սկզբունքը, որը մշակվել է Ս. Լ. Ռուբինշտեյնի փիլիսոփայական-հոգեբանական հայեցակարգի շրջանակներում, գործունեության վրա հիմնված մոտեցում, որը մշակվել է Լ.Ս. Վիգոտսկու, Ա.Ն. Լեոնտևի, Բ.Մ. Տեպլովի, Վ.Դ. Շադրիկովի աշխատություններում, գործունեության մոտիվացման մոտեցումը, որը մշակվել է Ա. Մալուխի և Ե.Պ. Բյինի կողմից և Ի.Ա. Բանայի, Ե.Ն. Վոլկովայի և Լ.Ա. Ռեզուշի կողմից մշակված՝ շրջակա միջավայրի և անձի հոգեբանական անվտանգության հայեցակարգը:

Հիմք ընդունելով աշխատանքում ներկայացված մոտեցումները՝ կարելի է նշել, որ բանիմաց մասնագետի կողմից յուրաքանչյուր գործունեություն անցնում է, այսպես ասված, «ընդունման» գործընթաց, որի ընթացքում այն դիտարկվում է պահանջ-մոլներների բավարարման և անվտանգության դրդապատճառի տեսանկյունից: Մեր կողմից դիտարկվող և Ս.Ա. Դռուժիլյովի կողմից ներկայացված դրդապատճառների

տեսակների կոնտեքստում գրեթե յուրաքանչյուր բաղադրիչի ոչ լիարժեքությունը կարող է հանգեցնել աշխատակցի անձի հոգեբանական անվտանգության խաթարման:

Բանալի բառեր՝ հոգեբանական անվտանգություն, մասնագիտական գործունեություն, դրդապատճառ, վտանգ, դրդապատճառային համակարգ, լարվածություն, ֆիզիկական վնաս, գործունեության արդյունավետություն, վարք, աշխատանքային հարաբերություններ:

Մասնագիտական գործունեության դրդապատճառների խնդրին հատկացվում է մեծ ուշադրություն, քանի որ այն հանդիսանում է մասնագիտական գործունեության բաղադրիչների կապող օղակ: Դրանց շարքին են դասվում՝ հաջողությունը, արդյունավետությունը, մարդասիրական միտումները, «կյանքի իմաստի» ձեռքբերումը, ինքնիրացման և ինքնակառավարման ցանկությունը, բավարարվածության զգացումը և հոգեբանական անվտանգության զգացումը: Ռ. Վ. Ադուգումգյանի, Վ. Ռ. Պապոյանի, Ա. Ս. Գալստյանի, Ե. Բ. Մուրադյանի, Դ. Յ. Սարգսյանի, Ծ. Ս. Ամիրյանի համահեղինակած ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս նշել դրդապատճառների ուսումնասիրման մի քանի մոտեցում.

1. Անձնային մոտեցում, որի շրջանակներում ուշադրությունը կենտրոնացվում է գործունեության սուբյեկտին,
2. Գործընթացային մոտեցում, որի շրջանակներում ուշադրությունը կենտրոնացվում է սուբյեկտ-օբյեկտային հարաբերությունների ուսումնասիրման վրա,
3. Ի.Ն. Մոսսի կողմից մշակված օբյեկտային մոտեցում:

Անձնային մոտեցման շրջանակներում դրդապատճառ տերմինը ընկալվում է որպես որոշակի հուզական վիճակի ձգտում, վերաբերմունք առարկաների և մարդկանց նկատմամբ, որպես անձնային հատկություն, որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու պահանջմունք և այլն: **Գործընթացային** մոտեցման շրջանակներում դրդապատճառ տերմինի բացատրությունը բերվում է միջավայրի հետ հումեոստատիկ հարաբերակցության պահպանմանը և շրջակա իրականությունը ճանաչելու գործընթացին: **Օբյեկտային** մոտեցման շրջանակներում դրդապատճառը կարող է ներկայացվել որպես արտաքին միջավայրի գործոն, գործունեությունից բխող գործոն և այլն¹: Մեր տեսանկյունից, դրդապատճառի դերի մեկնաբանության համար հարկ է դիտարկել այն ընդհանրական մոտեցմամբ, փորձելով պարզաբանել, թե որքանով է դրդապատճառը ազդում ինքնիրացման զգացողության ձևավորման և դրանից բխող անվտանգության վրա: Ըստ այդմ, հոգեբանության մեջ դրդապատճառը ընկալվում է որպես գործոնների ընդհանրություն, որոնք կազմակերպում և ուղղորդում են մարդու վարքը: Դա վարքի դետերմինավորման գործընթաց է, որը կարող է պայմանավորված լինել արտաքին և ներքին գրգռիչներով:

¹ Агузумця Р. В., Папоян В. Р., Галстян А. С., Мурадян Е. Б., Саргсян Д. Ю., Амирян Ц. С. - Психологическая безопасность личности в профессиональной деятельности; URL:

https://www.researchgate.net/publication/346547759_PERSON'S_PSYCHOLOGICAL_SAFETY_IN_THE_PROFESSIONAL_ACTIVITY_Psihologiceskaa_bezopasnost_licnosti_v_professionalnoj_deatelnosti

² Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов – М. ПЕР СЭ, 2001, 511 стр.

Մասնագիտական գործունեության և վարքի դրդապատճառների ձևավորման մեջ հիմնական դերը տրված է պահանջմունքներին (անհատի վիճակը, որը որոշվում է նրա գոյության և զարգացման համար անհրաժեշտ օբյեկտների անհրաժեշտությամբ և հանդես է գալիս որպես նրա գործունեության աղբյուր): Դրդապատճառների առավել ամբողջական կառուցվածքը տվել է Ա. Մալոուն, որտեղ առաջին դիրքերում նա առանձնացրել է ֆիզիոլոգիական, անվտանգության և սոցիալական պահանջմունքները³:

Աշխատակցի դրդապատճառը կարելի է անվանել մասնագիտական զարգացման ամենանշանակալի գործոններից մեկը: Դրդապատճառների համակարգը, որը հիմնված է անձի՝ որոշակի տեսակի աշխատանքով զբաղվելու ցանկության վրա, ի վերջո կանխորոշում է նրա կենտրոնացումը արդյունքի վրա, պատրաստակամությունը, կատարել մասնագիտական խնդիրները ամբողջ ծավալով, կազմակերպության նկատմամբ լոյալությունը և այլն⁴:

Իրենց հերթին դրդապատճառներն են կանխորոշում անձի հոգեբանական անվտանգությունը: Որպես այդպիսին անվտանգության մեխանիզմը բավականին բազմակողմանի է պարզագույն ուսումնասիրությունների ենթարկման համար, քանի որ հոգեկան անվտանգության մեխանիզմը հիմնվում է բնածին ինքնապաշտպանության բնագծի վրա: Իրականում, ֆիզիկական տեսանկյունից մարդը բավականին հաճախ վտանգի տակ է դնում իր կյանքը և առողջությունը, չնայած այն հանգամանքին, որ գրեթե միշտ առկա է հնարավորություն խուսափել վտանգից, բայց պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ պաշտպանվածությունը հաճախակի հիմնվում է մարդու գիտելիքների վրա, և բավականին բարդ է գուշակել մարդու վարքը գիտելիքի անբավարարության կամ բացակայության դեպքում⁵: Քանի որ մասնագիտական գործունեության անվտանգության հարցը առաջին հերթին սկսել է ուսումնասիրվել արտադրական գործունեության շրջանակներում, տարբեր աշխատություններում դիտարկվող վտանգի պատճառները բավականին նեղ իմաստով են ներկայացված⁶, բայց հարմարեցնելով այդ պատճառների իմաստային բնութագիրը՝ կարելի է վերջիններս կիրառելի դարձնել նաև ոչ արտադրական, մասնագիտական գործունեության տեսակների համար: Ըստ այդմ կարելի է առանձնացնել վտանգների մի խումբ, որոնք իրենց մեջ միավորում են և՛ հոգեկան լարվածության և՛ ֆիզիկական վնասներ կրելու բնույթ: Դրանց շարքին են դասվում.

1. Ժամանակակից տեխնոլոգիաների զարգացումը և նրանց կողմից վտանգին դիմակայելու ունակության նվազումը:

³ St' u Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996. St' u Маслоу А.Г. Мотивация и личность. Пер. с англ. СПб.: Евразия, 1999.

⁴ St' u Дмитриева Л.Г., Левашова Е.С. МОТИВАЦИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ // DIZWW. 2021. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/motivatsiya-kak-komponent-professionalnogo-razvitiya-lichnosti> (дата обращения: 02.12.2022).

⁵ St' u Куликова Е. А. Психология безопасности – необходимый компонент качественной подготовки специалиста для транспортной отрасли // Гуманитарные научные исследования. – 2016. – № 9. – URL: <http://human.snauka.ru/2016/09/16588>.

⁶ St' u Куликова Е. А., Путькова А. Д. Оценка и анализ случаев травматизма на железнодорожном транспорте // Безопасность и охрана труда на железнодорожном транспорте. – 2017. – № 2. – С. 12–21.

Գիտական և տեխնոլոգիական առաջընթացի շնորհիվ ի հայտ եկող ավելի ու ավելի բարդ տեխնիկական և տեղեկատվական տեխնոլոգիաները մեծացնում են դժբախտ պատահարների ռիսկը:

2. Ժամանակակից բարձր տեխնոլոգիական մեքենաներին հարմարեցում

Ժամանակակից տեխնոլոգիաները և սարքավորումները շատերի կողմից ընկալվում են որպես կյանքի և գործունեության անբաժանելի մաս: Մարդը հաճախ խախտում է շահագործման կանոնները՝ մոռանալով անվտանգության տարրական կանոնների և բարդ սարքավորումների հետ կապված մեծ վտանգի մասին (Էլեկտրական ցնցում, հրդեհ, վթար):

3. Տնտեսական անբարենպաստ իրավիճակ

Ֆինանսական ռեսուրսների բացակայությունը շատերին ստիպում է լրացուցիչ աշխատել, իսկ աշխատունակությունը վերականգնելու համար բավարար ժամանակի բացակայության պատճառով առաջանում է հոգնածություն և գերաշխատանք:

4. Կախվածության նոր ձևեր

Բնտերնետային կախվածությունը, գաջեթների կախվածությունը նպաստում է ցրվածությանը, կանխում են մասնագիտական գործունեության վրա ուշադրության ամբողջական կենտրոնացմանը, ինչը կտրուկ մեծացնում է վտանգը՝ կատարված աշխատանքի նկատմամբ հետաքրքրության բացակայության հետ միասին:

5. Բնական աղբյուրների բացակայություն

Սուր զգացողությունների ցանկությունը մարդկանց մոտ հաճախ առաջանում է հարմարավետ կյանքի ֆոնի վրա: Այս կախվածությունը սովորաբար անգիտակցաբար դրսևորվում է ծայրահեղ հոբբիների ընտրության մեջ, որոնք կապված են գործունեության վտանգների հետ: "Սուր զգացողություն" ստանալու անհրաժեշտությունը, որը կապված է նյարդային համակարգի այնպիսի բնածին հատկությունների հետ, ինչպիսիք են ուժն ու դինամիզմը, թույլ չի տալիս մարդուն համարժեք գնահատել իրավիճակը և սոցիալական ուժերը, որոնք դրդում են նրան վտանգավոր գործողությունների¹⁸:

Անվտանգության խնդիրների մանրամասն դիտարկման համար, առաջին հերթին, իհարկե, պետք է ուսումնասիրել աշխատակցի վարքի առանձնահատկությունները, որոնց հետ կապված է ներքին լարվածությունը, որն իր կողմից զգացվում է անհանգստության վիճակում: Վերոնշյալ վիճակը ձևավորվում է այն ժամանակ, երբ աշխատակիցը ունենում է պահանջմունքներ, որոնց բավարարման համար ներկայիս պայմաններում հնարավորություններ առկա չեն, իսկ դրանց արդյունքում առաջացող ունայնությունը խաթարում է գործողությունների համաձայնեցվածությունը⁷:

Սովորաբար անվտանգության զգացողության և անվտանգության ապահովման կարիքները կապված են հաջողակ լինելու դրդապատճառի հետ, ինչը, իր հերթին, նաև անմիջապես կապված է անձնային ներքին ռեսուրսների հետ, որոնք իրենցից ներկայացնում են աշխատողի մասնագիտական ոլորտում ինքնիրացման միջոցներ, որոնք թույլ են տալիս արդյունավետ կերպով լուծել աշխատանքային խնդիրները և նպաս-

⁷ Ск'и Балдин К. В., Воробьев С. Н. Риск-менеджмент: учеб. пособие. - М.: Гардарики, 2005. - 285 с.

տում են սթրեսաձին գործոնների նկատմամբ կայունությանը⁸:

Հաճախ վտանգը դիտարկվում է ոչ միայն ֆիզիկական վնաս ստանալու կոնտեքստում, այլ նաև սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունից՝ մոնոտոնություն, ժամանակի պակաս, անսպասելի և անորոշ իրավիճակներ, ուշադրության արագ կենտրոնացում և այլն, որոնք վտանգավոր են հոգեկան առողջության համար: Այդ ամենը բերում է մասնագիտական գործունեության արդյունավետության արագ իջեցմանը⁹:

Վերոնշյալը տանում է անվտանգության կանոնների անտեսման, ինչը աշխատակցի համար կարող է ունենալ որոշակի հետևանքներ, ինչպիսիք են ֆիզիկական, սոցիալական և հոգեբանական վնասը:

Չափազանց մեծ դրդապատճառների ազդեցության տակ կարող է ձևավորվել մասնագետի կողմից իրավիճակի ընկալման համարժեքություն, և ըստ այդմ աշխատակցի համար ոչ ցանկալի իրավիճակը կարող է համարվել քիչ հավանական, բայց դրա հետ մեկտեղ որքան ուժեղ է սուբյեկտի համար իմաստալից նպատակի հասնելու շարժառիթը, այնքան մեծ է նրա անհասանելի լինելու վտանգը, մասնավորապես, Հերքս-Դոդսոնի օրենքն ասում է, որ գործունեությունը հաջողության չի հասնում, երբ մարդը ինչ-որ բան չի ուզում կամ չափազանց է ցանկանում¹⁰:

Ս. Ա. Դոուլդիյովը իր աշխատությունում փորձել է ընդհանրական պատկերացում տալ այն դրդապատճառներին, որոնք դրսևորվում են մասնագիտական գործունեության ընթացքում: Դրանց շարքին են դասվում՝ շահույթ, անվտանգություն, հարմարավետություն, բավարարվածություն և նիվիլիրացում կամ հարթեցում աշխատանքային թիմում:

Այդ ամենը կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ.

1. **Շահույթի դրդապատճառը** կայանում է կատարված աշխատանքի դիմաց վարձատրության ստանալու մեջ: Այս կոնտեքստում շահույթ հասկացության մեջ միավորված է և նյութականը (աշխատավարձ) և սոցիալականը (հեղինակություն, ինքնահաստատում, մասնագիտական հպարտություն): Արդյունքների և ստացված օգուտների միջև ակնհայտ կապի առկայությունը փաստացի ուժեղացնում է աշխատանքի դրդապատճառի ուժը: Այս առումով կարևոր է, որ աշխատակիցները պարբերաբար և ժամանակին տեղեկացնեն իրենց աշխատանքի արդյունքների մասին:
2. **Անվտանգության դրդապատճառ**՝ դա աշխատանքային գործունեությունում ծագող վտանգների շտկումն է: Վտանգ ասելով հասկանում ենք ոչ միայն ֆիզիկական վնասվածքների հնարավորությունը, որոնք սպառնում են աշխատողի առողջությանը և կյանքին, նյութական վտանգները (կապված տեխնիկայի վնասվածության, պարզևատրման և պաշտոնի իջեցման հետ), այլև

⁸ St' u Иванова Татьяна Юрьевна, Леонтьев Дмитрий Алексеевич, Осин Евгений Николаевич, Рассказова Елена Игоревна, Кошелева Наталья Валерьевна *Современные проблемы изучения личностных ресурсов в профессиональной деятельности // Организационная психология. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-problemy-izucheniya-lichnostnyh-resursov-v-professionalnoy-deyatelnosti> (дата обращения: 02.12.2022).*

⁹ St' u Футин В. Н. *Ортобиотика: развитие умений владеть собой: учеб. пособие. – М.: РАПС, 2008. – 108 с.*

¹⁰ St' u Психологический справочник *Психология 2000, Столичный Гуманитарный Институт 109088, Москва; URL: <http://psi.webzone.ru/st/331100.htm>.*

հասարակական կարգի վտանգները (վարչական պատիժներ, հարգանքի և հեղինակության կորուստ, աշխատանքից ազատում և այլն):

3. **Հարմարավետության դրդապատճառ** կայանում է հանձնարարականների կամ պարտականությունների իրագործման հարմար և հեշտ մեթոդի ընտրության մեջ, ինչը կապահովի ցածր հոգեկան լարվածություն: Սույն մեխանիզմը գործում է մասնագիտական գործունեության տարբեր ոլորտներում և վերաբերվում է ոչ միայն հմտության ձևավորմանն, այլև ժամանակի և ռեսուրսների օպտիմալ օգտագործմանը:
4. **Բավարարվածության դրդապատճառը** դրսևորվում է աշխատանքի գործընթացից և արդյունքներից հաճույքի ստացման մեջ: Նման բավարարվածությունը կարող է առաջանալ անմիջապես ձեռք բերված արդյունքից, և կարող է միջնորդավորված լինել այն ավանդով, որը ծառայում է հեռավոր նպատակին հասնելու համար: Բավարարվածության դրդապատճառի առաջացումը կախված կլինի արժեքային չափանիշներից, հակումներից, աշխատողի շահերից: Նման շարժառիթը հատկապես ուժեղ է այն ժամանակ, երբ մասնագիտությունը համապատասխանում է աշխատողի անձնային ուղղվածությանը և հանդիսանում է վերջինիս համար հեղինակավոր:
5. **Հարթեցման դրդապատճառը** դրսևորվում է տվյալ աշխատանքային կամ մասնագիտական խմբում գործող նորմերին համապատասխան գործունեություն ծավալելու մեջ, վերաձևակերպված լինել ոչ ավելի վատ, քան մյուսները: Աշխատակիցների կարծիքը հաշվի առնելու շարժառիթը գալիս է մարդուց, որը ձգտում է միանալ ուրիշների կարծիքին, այն տեսանկյունից, որ շրջապատող մարդիկ ինչ-որ բան են ակնկալում նրանից: Այս շարժառիթը հանդիսանում է կոլեկտիվ աշխատանքի արդյունք¹¹:

Ուսումնասիրելով և ամփոփելով հիմնախնդիրը՝ հարկ է նշել, որ և՛ մարդ-մարդ, և՛ մարդ-տեխնիկա գործունեության համակարգերում առկա ժամանակակից փոփոխությունները ազդում են ոչ միայն աշխատանքային միջավայրի, այլ նաև աշխատանքային հարաբերությունների, պայմանների և դրդապատճառային համակարգի վրա: Ա. Մասլոուի տեսության համաձայն՝ յուրաքանչյուր գործունեություն, եթե այն իրականացվում է իրազեկված մասնագետների կողմից, անցնում է այսպես ասված ընդունման գործընթաց, որի ընթացքում այն դիտարկվում է տարրական պահանջ-մունքների բավարարման և անվտանգության դրդապատճառի տեսանկյունից, որը առաջ է քաշում ոչ միայն ֆիզիկական անվտանգության, այլև հոգեբանական անվտանգության հարց: Հիմք ընդունելով Ս. Ա. Դեուիլյոյի կողմից ներկայացված դրդապատճառների տեսակները, կարելի է ասել, որ գրեթե յուրաքանչյուր բաղադրիչի ոչ լիարժեքությունը կարող է հանգեցնել աշխատակցի անձի հոգեբանական անվտանգության խաթարման:

¹¹ St' u Дружилов С. А. - Основы психологии профессиональной деятельности инженеров-электриков; "Modern Problems of Science and Education. Surgery" (ISSN - 2686-9101); Москва, 2010; URL: <https://monographies.ru/ru/book/section?id=2962>.

ALBERT ZURABYAN

PSYCHOLOGICAL SAFETY AS MOTIVATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY

SUMMARY

The relationship between the motives for the implementation of professional activities and the problem of security is given great attention, since the latter are not only the basis for the deployment of professional activities, but also the link between the structural components of this activity.

Within the framework of this work, an attempt was made to present the motivational basis and the role of the dangers of professional activity and labor activity in general, which are formed by creating cause-and-effect relationships, unconsciously or are situations consciously created by a person.. The article presents our study, the purpose of which is to clarify the role of psychological security in the motivational system of a person's professional activity.

To achieve this goal, we set and solved the following tasks.

- 1. to describe the features of psychological security and their connection with the professional activity of the individual by studying theoretical sources;*
- 2. to emphasize the dangers of professional activity that affect the personality;*
- 3. to present the relationship between the motivational system of professional activity and psychological safety*

We chose the principle of the unity of consciousness and activity, developed by S.L. Rubinstein within the framework of the philosophical and psychological concept, the activity approach developed in the works of L. S. Vygotsky, A. N. Leontiev, B. M. Teplov, V. D. Shadrikov, the motivational approach to activity developed by A. Maslow, E. P. Ilyin, I. A. Baeva, E. N. Volkova and L. A. Regush.

Based on the approaches presented in the article, it can be noted that on the part of a skilled specialist, each activity goes through a process of so-called "acceptance", during which it is considered from the point of view of satisfying needs and motivating safety. In the context of the motives we are considering and presented by S. A. Druzhilov, the inferiority of almost every component can lead to a violation of the psychological safety of the employee's personality.

Key words: *psychological safety, professional activity, motive, danger, motivational system, stress, physical harm, effectiveness of activity, behavior, labor relations.*